

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми формування та особливості функціонування основних складових кредитної інфраструктури аграрного сектора. Обґрунтовано необхідність залучення держави до створення Державного земельного банку та відродження кооперативних банків; запропоновано напрямки подальшої активізації діяльності Аграрного фонду, Українського фонду підтримки фермерських господарств, кредитних спілок у сільській місцевості та лізингових компаній на аграрному ринку.

Постановка проблеми

В умовах постійної нестачі кредитних ресурсів для аграрних підприємств і загострення кризових явищ в економіці посилюється роль кредитного забезпечення аграрної галузі, важливим елементом якої є кредитна інфраструктура. Наразі ця структура знаходиться у процесі формування, яке ускладнюється низкою об'єктивних особливостей агропромислового виробництва, такими, як повільна оборотність активів, низька дохідність та висока ризикованість вкладень, що знижує інвестиційну привабливість господарств галузі для кредиторів. Крім того, сучасний етап економіки України характеризується значним погіршенням фінансового стану аграрних товаровиробників, порушенням фінансової паритетності між сільським господарством та промисловістю, відсутністю розвинутого ринку землі тощо.

В Україні фактично відсутні спеціалізовані аграрні кредитні установи, а кредитне забезпечення агропромислових товаровиробників здійснюється, як правило, на загальних умовах. Не знаходять свого комплексного відображення особливості функціонування аграрних кредитних установ й у вітчизняному законодавстві. У той же час, у зарубіжних країнах, особливо з перехідною економікою, діють міжнародні та урядові програми підтримки розвитку кредитної інфраструктури з обслуговування аграрної галузі. Тому, дослідження функціонування і удосконалення кредитної інфраструктури аграрної галузі України та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо державного регулювання цих процесів набуває наразі особливої актуальності та має теоретичне й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблеми кредитного забезпечення аграрної галузі та формування її кредитної інфраструктури досліджували вчені: Аранчій В. І., Андрійчук В. Г., Алексійчук В. М., Безуглий М. Д., Білий М. М., Гончаренко В. В., Гринюк І. В.,

Гудзь О. Є., Дадашев Б. А., Дем'яненко М. Я., Зіновчук В. В., Колібаба Р. О., Лайко П. А., Левченко Н. М., Лузан Ю. Я., Малік М. Й., Саблук П. Т., Стельмашук А. М., Чупіс А. В., Чухно А. А., Шпичак О. М. та ін. Однак, окремі питання функціонування кредитної інфраструктури аграрного сектора, пов'язані з діяльністю спеціалізованих банківських установ і відповідних фондів, зорієнтованих на обслуговування АПК, залишаються невирішеними, а стан і перспективи їх розвитку – недостатньо дослідженими. Важливість вирішення цих питань зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку складових кредитної інфраструктури вітчизняної аграрної галузі. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання й системний підхід до вивчення й удосконалення кредитної інфраструктури аграрної галузі України. У процесі написання статті використано такі наукові методи: монографічний – для вивчення зарубіжного досвіду щодо функціонування кредитної інфраструктури аграрного сектора; статистико-економічний – для оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку інфраструктури кредитного ринку АПК; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Результати дослідження

Основною складовою системи кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є кредитна інфраструктура, що передбачає створення комплексу кредитних установ з різною організаційно-функціональною базою, які об'єднані спільною метою кредитного обслуговування виробників сільськогосподарської продукції. У формуванні кредитної інфраструктури провідна роль належить державі й полягає у забезпеченні нею сприятливих економічних умов, правовому забезпеченні, сприянні створенню та розвитку ринкових інституцій і безпосередній участі в деяких з них. Методами державної інтервенції у кредитну систему аграрного сектора можуть бути кредитні та відсоткові субсидії, кредитні лінії, кредитні гарантійні схеми, підтримка кооперативних банків, технічна підтримка кредитних інститутів тощо.

Наразі в Україні продовжується процес формування інфраструктури кредитного ринку аграрної галузі, до складу якої, окрім Аграрного фонду, Фонду підтримки фермерських господарств, комерційних банків, лізингових і факторингових компаній, кредитних спілок, постачальників ресурсів, найближчим часом неодмінно повинні увійти Державний земельний банк і кооперативні банки (рис. 1).

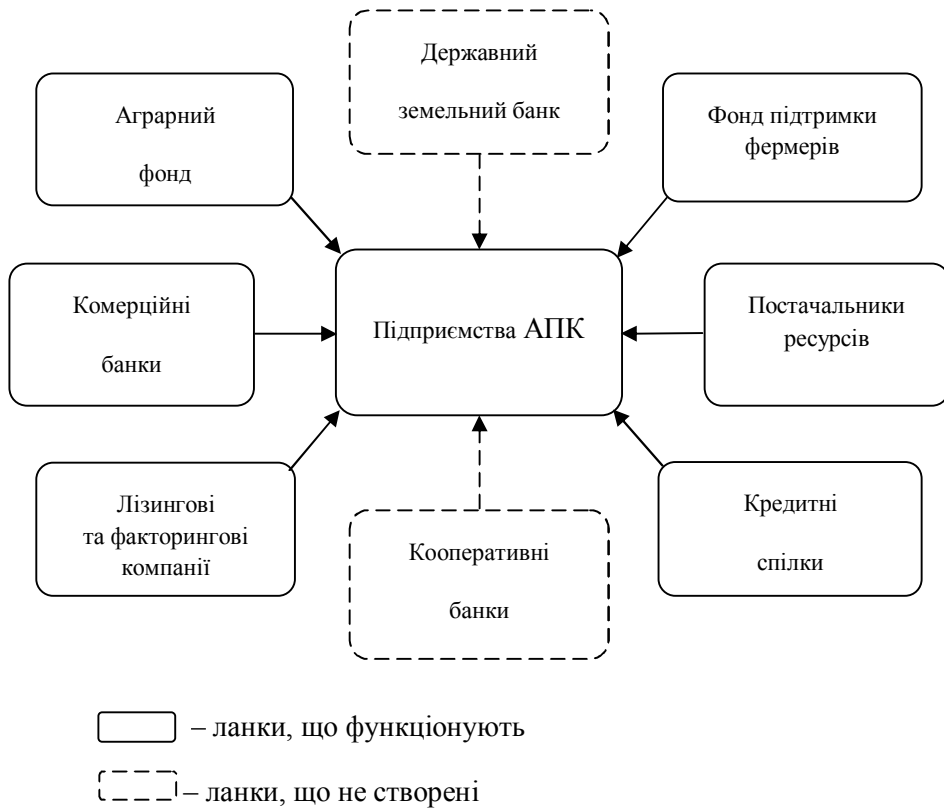

Рис. 1. Складові кредитної інфраструктури аграрної галузі України
Джерело: побудовано автором за результатами власних досліджень.

Провідне місце у системі кредитування АПК повинен посісти Земельний банк, без якого інфраструктура як єдине ціле не зможе ефективно функціонувати. Такий банк, з одного боку, повинен стати центром, через який держава зможе проводити фінансово-кредитну політику в агропромисловому комплексі, з іншого – центром зосередження усіх фінансово-кредитних ресурсів галузі, незалежно від джерел їх формування.

Наразі відсутність спеціалізованого земельного банку у нашій державі пов'язана з багатьма труднощами. Основними факторами, що гальмують процес створення нових кредитних установ з обслуговування сільського господарства, є низький рівень ліквідності активів сільськогосподарських підприємств і нечітке правове забезпечення щодо власності на землю та її ціну.

Досвід Європейського Союзу, а також багатьох інших розвинених країн підтверджує необхідність функціонування на ринку земель державного банку

земель. Саме цим шляхом пішло багато країн – Бельгія, Данія, Нідерланди, Франція, Росія [6, с. 6]. Ефективне державне управління сільськогосподарського землекористування у ринкових умовах може бути успішним за умов функціонування земельного банку, який виконуватиме функції регулятора ринку та розпорядника державних сільськогосподарських земель.

Зважаючи на роль спеціалізованого земельного банку у реалізації в Україні земельної реформи, особливості його майбутнього функціонування, вважаємо, що такий банк має бути створено окремо, а не на базі іншого банку. Стовідсотковим власником банку має бути держава. Основними джерелами формування кредитних ресурсів Державного земельного банку на початковому етапі можуть бути кошти Державного бюджету України (створення мінімального статутного фонду 120 млн грн), надходження від розміщення іпотечних облігацій під заставу сільськогосподарських угідь, кошти на рахунках сільськогосподарських підприємств, що будуть переведені на обслуговування до цього банку, та кредити, залучені під гарантії уряду на міжнародних ринках [1, с. 30].

Державний земельний банк в Україні повинен стати універсальною фінансовою установою, яка працюватиме з усіма формами аграрних підприємств, використовуватиме різноманітні види застави за кредитами та забезпечить здешевлення вартості кредитних ресурсів для аграріїв. Передбачається, що Державний земельний банк буде надавати пільгові кредити під 8–9 % річних під заставу землі для власників або під заставу права оренди, якщо земля в оренді [7]. Окрім того, банк має активно співпрацювати з вітчизняними комерційними банками щодо рефінансування, надання та отримання гарантій, а також брати на себе частину ризиків, пов'язаних із кредитуванням селян.

Важливою складовою кредитної інфраструктури аграрної сфери економіки України є Аграрний фонд, який функціонує на підставі Постанови КМУ від 06.07.05 р., № 543 як державна спеціалізована бюджетна установа, уповноважена реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки. З метою забезпечення ефективності, відкритості та прозорості роботи, доведення інформації безпосередньо до аграрних товаровиробників, створено 25 регіональних відділень у всіх обласних центрах України, які тісно співпрацюють не тільки з головними управліннями агропромислового розвитку, але й з товаровиробниками усіх форм власності.

Згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» для забезпечення продовольчої безпеки, Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який відносно кожного об'єкта державного цінового регулювання не може бути меншим за 20 % обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Тобто інтервенційні запаси повинні становити не менше 1,2 млн т зерна. Виходячи з

цього, у 2012 р. Аграрний фонд планує закупити 1,29 млн т зерна врожаю 2012 р. за форвардними контрактами і 0,9 млн т зерна – за заставними контрактами [11].

Вважаємо, що наразі Аграрний фонд є однією із найбільш дієвих державних установ у аграрній сфері економіки України. Якщо Аграрний фонд починав свою діяльність, оперуючи досить скромними 500 млн грн, то уже через п'ять років Урядом виділялися асигнування на державну підтримку на рівні 3,4 млрд грн [10]. Для посилення ролі Аграрного фонду у фінансовій підтримці аграріїв в умовах прогнозованої нестабільності світових цін на сільськогосподарську продукцію необхідно збільшувати його фінансування. Так, у 2012 р. фінансування Аграрного фонду необхідно збільшити до 13,0 млрд грн, з яких 3,0 млрд грн – за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету (надходження від реалізації об'єктів державного цінового регулювання) та 1,0 млрд грн – за рахунок коштів загального фонду, а 9 млрд грн – за рахунок ОВДП [18]. Проте, у 2012 р. Міністерство фінансів запланувало випуск облігацій внутрішньої державної позики тільки в обсязі 2,6 млрд грн із подальшою передачею коштів Аграрному фонду на умовах кредитування. Передбачається, що термін погашення паперів складе до п'яти років [11]. За розрахунками експертів до 2015 р. фінансування Аграрного фонду потрібно довести до 18 млрд грн [18].

Наразі Аграрний фонд забезпечує державну підтримку сільськогосподарських виробників за трьома основними напрямками: спотових, форвардних і заставних закупівель. Якщо два перші механізми використовувалися раніше, то заставні закупівлі держава не застосовувала протягом останніх двох років через нестачу коштів.

Механізм заставних операцій передбачає кредитування виробників зерна шляхом надання їм державної бюджетної позики під заставу зерна на пільгових умовах. Це означає, що кредитування здійснюється за ставкою Національного банку України, яка є відчутно меншою від ставки комерційних банків і становить не більше 8 %. Вартість заставного зерна визначена у розмірі не більше 80 % мінімальної інтервенційної ціни. Крім того, процедура отримання кредитних ресурсів значно простіша, ніж у комерційних банках. Товаровиробникові зерна гарантується право у будь-який час повернути кредитні кошти і відсотки за користування кредитом, а також одержати назад заставлене зерно. У випадку неповернення кредитних коштів до початку нового маркетингового року заставне майно переходить у власність Аграрного фонду.

З метою удосконалення роботи Аграрного фонду необхідно вжити такі заходи:

- впровадити новий механізм реалізації товарних запасів, які є власністю Аграрного фонду. Цей механізм передбачає надання Аграрним фондом переробним підприємствам безвідсоткового товарного кредиту під заставу майна на термін, зазвичай, до 6 місяців. Переробне підприємство використовує

отримані товарні запаси у своїй виробничій діяльності, а за рахунок виручки від реалізації готової продукції повертає Аграрному фонду кошти у сумі вартості товарного кредиту;

- запровадити форвардні контракти «з дорученням», що передбачає одержання сільськогосподарським товаровиробником у період весняно-польових робіт від Аграрного фонду 50 % вартості форвардного контракту в обмін на заставу. Після збору урожаю зернових сільськогосподарський товаровиробник обмінює заставу на заставне свідоцтво і одержує решту (50 %) коштів. Згідно з графіком, виконання форвардного контракту сільськогосподарський товаровиробник за дорученням Аграрного фонду здійснює товарну інтервенцію зерном за ціною форвардного контракту і повертає кошти кредиторів без сплати відсотків за користування кредитними ресурсами;

- запровадити механізм обігу аграрних розписок, що дасть змогу товаровиробникам одержати завдяки цьому фінансовому інструменту готівкові кошти за рахунок кредитування під заставу майбутнього урожаю та власного майна. З одного боку, це підвищить ефективність довгострокового планування господарської діяльності, а з іншого, – знизить ризик щодо непоставки продукції [1, с. 35].

Рис. 2. Схема механізму функціонування аграрних розписок в Україні

Джерело: побудовано автором за результатами власних досліджень.

Необхідними умовами запровадження вказаного механізму є прийняття Закону України «Про аграрні розписки», внесення відповідних змін до Законів України «Про державну підтримку сільського господарства», «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про сертифіковані товарні склади і подвійні складські свідоцтва».

- провести трансформацію Аграрного фонду у фінансову установу, що дасть йому змогу брати участь у фінансуванні пріоритетних для держави інвестиційних проєктів.

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є єдиною державною установою, що виконує функції щодо фінансової підтримки становлення і розвитку вітчизняних фермерських господарств. Наразі фермерські господарства отримують державну підтримку за бюджетними програмами «Фінансова підтримка фермерських господарств», «Надання кредитів фермерським господарствам» та «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду». Фінансова підтримка надається в межах коштів, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі.

Обсяги державної фінансової підтримки вітчизняних фермерських господарств є незначними. Так, за 2007–2009 рр. частка державної підтримки фермерських господарств у загальному обсязі державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників становить лише 2 % [20], а частка сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами, у загальному обсязі продукції сільськогосподарських підприємств становить 11,2 % [21, с. 141].

Обсяги фінансування Українського державного фонду підтримки фермерських господарств у розрізі бюджетних програм за 2008–2010 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Розподіл бюджетних коштів за бюджетними програмами підтримки фермерських господарств України за 2008–2010 рр.

Назва бюджетної програми	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2010 р. у % до 2008 р.
	Сума, тис. грн	%	Сума, тис. грн	%	Сума, тис. грн	%	
1	2	3	4	5	6	7	8
КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка фермерських господарств» на безповоротній основі	59436,0	38,8	19149,0	20,0	-	-	-

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» на поворотній основі	93865,7	61,2	8082,9	8,4	15000,0	27,3	16,0
КПКВК 2801530 «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду» на поворотній основі	-	-	68660,0	71,6	-	-	-
КПКВК 2801390 «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду»	-	-	-	-	40000,0	72,7	-
Всього	153301,7	100,0	95891,9	100,0	55000,0	100,0	35,9

Джерело: розраховано за даними Всеукраїнської газети «Фермер України» [16, с. 14].

З даних табл. 1 видно, що обсяг фінансової підтримки фермерів у 2010 р., порівняно з 2008 р., зменшився у 2,8 раза і порівняно з 2009 р., відповідно у 1,7 раза. У 2009 р. фермерським господарствам за програмою КПКВ 2801230 «Фінансова підтримка фермерських господарств» на безповоротній основі виділено лише 19,1 млн грн, що втричі менше, ніж у 2008 р., а у 2010 р. фінансування за даною програмою взагалі припинено. Значне скорочення фінансування спостерігається й за програмою 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» на поворотній основі, обсяг кредитування за якою зменшився у 6 разів [16, с. 14].

В умовах обмеженості бюджетних коштів внаслідок впливу економічної кризи у 2009 р. та 2010 р. для підтримки фермерських господарств були виділені кредити за рахунок коштів Стабілізаційного фонду відповідно на 68660,0 млн грн та 40000,0 млн грн [16, с. 14]. За даними Асоціації фермерів та приватних землевласників України, система виділення коштів із Стабілізаційного фонду на підтримку фермерських господарств недостатньо сприяє ефективному їх розвитку, оскільки, з одного боку, кошти надходять із запізненням і скористатися державною допомогою стає неможливо, а з іншого, виділені кошти, які надходять зі Стабілізаційного фонду у вигляді безвідсоткових кредитів на придбання техніки, фермери не хочуть отримувати. Це пояснюється тим, що

Укрдержфонд, який розподіляє вказані кошти, «нав'язує» фермерам тих виробників сільськогосподарської техніки, в яких вона продається на 10 % дорожче, ніж її ринкова ціна [8].

У 2011 р., за даними Закону «Про Державний бюджет на 2011 рік», у державному бюджеті не була передбачена фінансова підтримка розвитку фермерських господарств за жодною вищезгаданою програмою [19]. Проте, вже у 2012 р., враховуючи пріоритетне значення фермерських господарств у розвитку сільського господарства, для них передбачається відповідна державна підтримка [22].

З метою удосконалення механізму надання фінансової підтримки фермерським господарствам, який здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, необхідно: надавати фінансову підтримку на безповоротній основі через Укрдержфонд не тільки новоствореним та з відокремленими фермерськими садибами, а й іншим фермерським господарствам; пролонговувати кредити, отримані фермерськими господарствами за умови документально підтверджених фактів їх збиткової діяльності внаслідок несприятливих погодно-кліматичних умов господарювання; надавати поруку Укрдержфондом фермерським господарствам при отриманні ними кредитів у комерційних банках, що забезпечить збільшення обсягів банківського кредитування; надавати фінансову підтримку для створення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих неприбуткових кооперативів як дієвого ринкового механізму, використовуючи який фермери підтримуватимуть розвиток товарного виробництва у сільському господарстві й забезпечуватимуть власні економічні вигоди.

Разом з тим, в умовах розвитку інтеграційних процесів в Україні (членство в СОТ та ін.), а також з розвитком ринкових відносин вітчизняні фермери можуть втратити більшість з нинішніх форм їх державної фінансової підтримки. Наразі діючі форми державної підтримки фермерських господарств є засобами прямої дії, що чинять негативний вплив на торгівлю і виробництво (тобто є засобами «жовтої» скриньки). На фоні жорстких зобов'язань перед СОТ саме такі заходи мають бути скорочені з часом. На нашу думку, в Україні необхідно істотно реформувати систему державної підтримки сільського господарства з ширшим використанням заходів «зеленої» скриньки. До останньої належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, які таким чином не порушують принципів справедливої конкуренції. У тому числі в межах «зеленої» скриньки витрати державної фінансової підтримки фермерів можуть бути спрямовані на сприяння збуту сільськогосподарської продукції, удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж) тощо [12, с. 53–59; 13, с. 47–48].

Найбільшим кредитором аграрної галузі України як за обсягом, так і асортиментом кредитних послуг були і залишаються комерційні банки. За

останні роки кредитування аграрних підприємств здійснювали понад 110 комерційних банків і кредитних спілок, серед яких лідерами за обсягами були: ТОВ КБ «Фінансова ініціатива», ВАТ «Райффайзен Банк Аваль», ВАТ «Державний експортно-імпорتنний банк» (Укресімбанк); за кількістю позичальників – ВАТ «Райффайзен Банк Аваль», ЗАТ АКБ «Промислово-інвестиційний банк» (Промінвестбанк), ВАТ «Державний ощадний банк України» (Ощадбанк), які входять до переліку найбільших комерційних банків України.

У 2011 р. підприємства агропромислового комплексу України залучили банківські кредити на суму 13,3 млрд грн, що на 44,6 % більше, ніж у 2010 р. [24]. Разом з тим, банківське кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні аграрного виробництва, про що свідчать недостатні обсяги кредитних вкладень комерційних банків у сільське господарство (2,4 % ВВП країни), які є неспівставними з тією роллю, яку відіграє галузь в економіці країни, створюючи близько 1/5 ВВП України [5, с. 148]. Таку ситуацію можна пояснити тим, що комерційним банкам не вигідно надавати кредити сільськогосподарським товаровиробникам через значно вищий, ніж в інших галузях, ступінь ризиків. Також, розвиток кредитного обслуговування аграрного сектора гальмує нерозвиненість ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів у галузі, недосконалість механізму захисту прав кредитора, брак ефективного страхового захисту тощо.

Передумовою кредитного обслуговування аграріїв є не тільки спроможність комерційних банків надавати кредити, але, насамперед, спроможність позичальників його повернути. Наразі рівень кредитоспроможності аграрних товаровиробників знаходиться на низькому рівні: майже 40 % підприємств аграрного сектора у 2011 р. залишаються збитковими, темпи розвитку низькі й нестабільні [5, с. 145].

Відтак, розвитку банківського кредитування аграрної сфери сприятиме зростання мотивації комерційних банків, що формується під впливом допустимого рівня кредитного ризику, реального (кредитоспроможного) попиту позичальників на банківський кредит, наявної ресурсної бази кредиторів та ін.

Важливе місце у системі банківського кредитування вітчизняного аграрного сектора можуть зайняти сільськогосподарські кооперативні банки, створенню яких в нашій державі приділяється недостатньо уваги. Досвід інших країн показує, що найефективнішим джерелом забезпечення села кредитними ресурсами може бути кооперативна банківська система. Так, у країнах Європи створена мережа кооперативних банків, яка включає понад 65 тис кооперативних фінансових установ та їх філій і понад 45 млн членів-клієнтів. Ринкова частка кооперативних банків становить близько 16 %, і вони спеціалізуються на кредитуванні малих та середніх підприємств й фізичних осіб переважно на селі. У США велику роль у кредитуванні фермерів

відіграють 36 кооперативних фермерських банків із часткою у загальних обсягах кредитування фермерів до 35 % [9].

Формування системи вітчизняних сільськогосподарських кооперативних банків дозволить аграрним товаровиробникам ефективно функціонувати у складних, перш за все кризових умовах, максимально сконцентрувати аграрний капітал, оперативно управляти фінансовими потоками, враховувати регіональні особливості, сезонність та спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. На наш погляд, без державної підтримки створення кооперативних банків може зайняти декілька десятиліть, що неприпустимо з огляду на сучасний стан аграрного сектора України. І причиною цього є не слабкість організаційно-правової форми кооперативного банку, а специфіка його неприбуткової природи, наразі фінансова неспроможність сільськогосподарських товаровиробників створити статутний капітал банку та деяка природна недовіра до кооперування.

Кооперативні банки в Україні можуть бути засновані при активній державній підтримці у такий спосіб: а) держава частково вносить кошти у статутний капітал регіональних кооперативних банків, а низові кооперативні кредитні організації (кредитні спілки або кредитні кооперативи) беруть на себе зобов'язання викупити у держави її частку в статутному капіталі кооперативних банків протягом 10–20 років; б) держава надає низовим кооперативним організаціям цільовий довготерміновий (10–20 років) безвідсотковий кредит на внесення паю у створення обласного кооперативного банку [2].

Одним із напрямів розв'язання проблеми державної підтримки створення кооперативних банків може бути використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здешевлення кредитів, які надаються комерційними банками для аграрної галузі. У зв'язку з цим, доцільно кошти щорічної державної підтримки спрямовувати не на здешевлення кредитів для сільського господарства, а для формування статутних капіталів кооперативних банків. Це дозволить створити умови, за яких бюджетні кошти, що держава виділяє аграрній галузі, будуть накопичуватися і постійно працювати на її розвиток, але уже на ринкових засадах.

Важливою складовою кредитної інфраструктури аграрного сектора й дієвим шляхом вирішення проблеми забезпечення фермерів та інших сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами є функціонування у сільській місцевості спеціальних фінансових кооперативів – кредитних спілок. Вони виникли за відсутності розгалуженої банківської інфраструктури у сільській місцевості та є альтернативою банківського кредитування. Основними перевагами кредитних спілок, порівняно з комерційними банками, є надання можливості отримання кредитних ресурсів тими товаровиробниками, які не мають доступу до банківських кредитів внаслідок відсутності ліквідної застави, тривалості прийняття рішення банку про

надання кредиту, напрацьованої кредитної історії позичальника, підтверджень ефективності виробничої діяльності, складності підготовки значної кількості документів, необхідних для отримання банківської позики тощо.

Лідруючі позиції у сфері кредитування фермерів і господарств населення займають кредитні спілки таких областей, як Черкаської, Донецької, Луганської, Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської, Харківської та Закарпатської. Разом з тим, фінансування кредитними спілками сільськогосподарських товаровиробників залишається досить обмеженим. Частка кредитів, наданих кредитними спілками фермерським та особистим селянським господарствам, за станом на 01.01.2011 р. становить лише 3,8 % усього кредитного портфеля наданих позик [14].

В цілому, кредитні спілки намагаються кредитувати сільськогосподарську галузь, але наразі не здатні задовольнити потреби сільських малих і середніх підприємств, оскільки кредитують переважно споживчі потреби селян; надають кредити занадто малого розміру та під порівняно високі відсотки; не мають права кредитувати малий бізнес; мають обмежені фінансові ресурси тощо.

З метою подальшої активізації діяльності кредитних спілок у сільській місцевості, необхідно надати їм право включати до числа своїх членів юридичних осіб (малі підприємства та фермерські господарства) і надавати кредити юридичним особам; розширити для кредитних спілок перелік видів фінансових послуг, які вони можуть надавати своїм членам, зокрема з оплати за їх дорученням товарів (робіт, послуг) й факторингу; надати кредитним спілкам право придбавати державні та іпотечні цінні папери тощо.

Сільськогосподарські товаровиробники значну потребу в кредитних ресурсах спроможні задовольнити завдяки кращому використанню потенціалу ринку лізингових послуг. Лізинг може бути непоганою альтернативою банківському кредитуванню, оскільки дозволяє значно зменшити стартові капіталовкладення, а отже, відкриває широкі можливості для розвитку малого та середнього бізнесу.

Наразі лізингова діяльність у нашій країні знаходиться на початковому етапі свого розвитку. За оцінками фахівців, вітчизняний ринок лізингу є найменшим Європі: відношення річного об'єму лізингових угод до ВВП в Україні майже у 20 разів менше, ніж країнах, що демонструють швидкі темпи зростання. В Україні частка лізингу в інвестиціях в основні засоби складає 1,6 %, тоді як у розвинутих країнах вона становить 15–30 % [23]. До основних чинників, що стримують розвиток лізингу в Україні, відносяться: недосконалість законодавчої бази; відсутність системи оподаткування, яка б стимулювала бізнес; обмежений доступ операторів ринку лізингових послуг до «дешевих» кредитних ресурсів; недостатнє залучення до лізингової діяльності банків.

Економічні взаємовідносини між аграрними товаровиробниками й лізинговими компаніями будуються, переважно, на принципах монополії і не

враховують об'єктивних економічних законів та інтересів аграрних товаровиробників. Вони носять дискримінаційний, а не стимулюючий характер, що негативно позначається на розвитку аграрного виробництва та економіки в цілому. Упродовж останнього десятиріччя за лізинговою схемою в аграрній галузі послуги надавали 30 компаній, з яких лише 10 реально причетні до лізингового бізнесу. Позиції лідера займають Національна акціонерна компанія «Укראгролізинг» та ВАТ «Лізингова компанія «Украгромашінвест».

За даними асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», у 2011 р. зростання ринку фінансового лізингу становило 10 %, а об'єм укладених договорів, порівняно з 2010 р., збільшився у 2,5 рази і склав 11,33 млрд грн [17]. Це відбулося завдяки активізації діяльності у деяких галузях економіки зокрема у сільському господарстві та будівництві, а також завдяки впровадженню лізинговими компаніями нових цікавих програм фінансування у цих сферах, а ще – виходу на ринок нових великих гравців.

Позитивним фактором розвитку ринку лізингу стало прийняття Податкового Кодексу у частині здійснення лізингових операцій, зокрема, щодо виключення з бази оподаткування ПДВ комісії лізингодавців для фінансового лізингу; повернення права на податковий кредит при купівлі легкового автомобіля; можливість фінансового лізингу житлової нерухомості тощо. Це надасть галузі нові можливості для розвитку та приведе до здешевлення лізингових послуг, зростання прозорості ринку лізингу.

Серед договорів фінансового лізингу в 2011 р., як і раніше, переважали угоди у сфері транспорту (58,15 %), сільського господарства (14,60 %), будівництва (7,24 %) і послуг (5,47 %). Відповідно, найбільшим попитом серед предметів лізингу користувався транспорт (52,40 %), а також сільськогосподарська техніка (14,54 %), частка якої у вартісному розподілі договорів за видом обладнання зросла на 2,5 % [17].

З метою збільшення обсягів лізингових операцій у сільському господарстві, необхідно: вдосконалити нормативно-правову базу щодо лізингових операцій, у тому числі у частині створення більш сприятливих умов оподаткування; реформувати систему державної підтримки державним лізинговим компаніям; запровадити часткову компенсацію лізингових платежів лізингоотримувачам – сільськогосподарським товаровиробникам; активізувати функціонування на ринку одночасно державних та приватних лізингових операторів, що забезпечить безперервний процес оновлення основних засобів у господарствах з різним рівнем прибутку.

Наразі відбувається зростання попиту на операції факторингу, який здатен позитивно впливати на ефективність управління дебіторською заборгованістю підприємства та всіма його активами, відчутно збільшивши обсяги залучення ресурсів. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, обсяг факторингових послуг у 2010 р. склав

6407,9 млн грн, що на 342,0 % більше ніж у 2008 р. і на 301,8 % більше ніж у 2009 р. [15].

Вітчизняні сільськогосподарські підприємства користуються цим видом фінансових послуг ще не у повній мірі. Основними причинами цього є недосконалість технології розрахункових стосунків між покупцями і постачальниками сільськогосподарської продукції, низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників.

Для сільськогосподарських підприємств застосування факторингу має незаперечні переваги, оскільки на факторингове обслуговування можуть бути прийняті поставки на невеликі суми, пред'являється лише вимога до наявності у потенційного клієнта диверсифікованої дебіторської заборгованості. Значна перевага факторингу для сільськогосподарських підприємств полягає у тому, що факторинг є беззаставною формою фінансування.

Факторинг надає можливість трансформувати дебіторську заборгованість у грошові ресурси і, як результат, ліквідувати дефіцит оборотних коштів і досягти балансу грошових потоків. Навіть при завищених ставках вважається, що факторинг відпрацьовує витрачені на нього кошти, оскільки дозволяє наростити обсяги продажів продукції на 15–20 % [4]. Відтак, застосування факторингових операцій у аграрній сфері сприятиме активізації продажу товарів та послуг підприємств агропромислового комплексу, налагодженню продажу товарів у кредит, скороченню термінів обігу грошових коштів.

У складі кредитної інфраструктури аграрної сфери особливе місце займають постачальники ресурсів, до яких належать постачальники техніки, паливо-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, зернотрейдери, заводи з переробки молока. Як правило, вони постачають ресурси під заставу майбутнього урожаю. За цією схемою працює більшість сільськогосподарських підприємств. Однак, найефективніші аграрні господарства уникають вказаної схеми кредитування, вважаючи її занадто витратною, і надають перевагу користуванню власними коштами або вигідному банківському кредитуванню, якщо підприємство має добру кредитну історію і користується довірою банку.

Наразі комерційні банки виходять на ринок з дієвим інноваційним продуктом, пропонуючи аграріям кредитування за зниженою процентною ставкою через своїх партнерів – виробників і дистрибуторів сільськогосподарської техніки, посівних матеріалів, мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Прикладом такого підходу може слугувати угода у партнерстві з «Райффайзен Банком Аваль» та компанією «Байер»: корпорація IFC надала банку часткову гарантію ризиків за зобов'язаннями фермерів, обсяг потенційного портфеля становить \$140 млн [3]. Унікальність цієї програми полягає в тому, що «Райффайзен Банк Аваль» пропонує аграрним господарствам придбати засоби захисту рослин у дилерів ТОВ «Байер» на умовах відстрочення платежу, оформленого авальованим векселем. При цьому, вартість банківської

комісії за встановлення ліміту авалювання векселя в компанії «Байер» у кілька разів менша, ніж ринкова вартість процентної ставки за банківським або товарним кредитом.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В Україні продовжується процес формування кредитної інфраструктури аграрного ринку, до складу якої з різним ступенем інтеграції повинні увійти Державний земельний банк, Аграрний фонд, Фонд підтримки фермерських господарств, комерційні банки, лізингові й факторингові компанії, кооперативні банки, кредитні спілки та постачальники ресурсів.

Основою побудови кредитної інфраструктури АПК має стати Державний земельний банк, без якого інфраструктура, як цілісна система кредитування агропромислового виробництва, функціонувати не зможе. Виконувати повною мірою функції кредитного забезпечення аграрних товаровиробників Державний земельний банк зможе лише у поєднанні з іншими складовими системи кредитування, насамперед, зі сільською кредитною кооперацією, яка не набула належного розвитку в Україні.

Література

1. *Безуглий М. Д., Присяжнюк М. В.* Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України / *М. Д. Безуглий, М. В. Присяжнюк.* – К.: Аграр. наука, 2012. – 48 с.
2. *Білий М. М.* Кредитне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні: стан і шляхи покращення [Електронний ресурс] / *М. М. Білий.* – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/SocGum/Apre/2010_6_2/37.pdf.
3. Вартість грошей [Електронний ресурс] / Український журнал з питань агробізнесу «Пропозиція». – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3719>.
4. *Ганюк Р. В.* Факторинг, як важіль ефективного формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / *Р. В. Ганюк.* – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28440.doc.htm.
5. *Дадашев Б. А.* Кредитування агроформувань: проблеми та напрями стабілізації / *Б. А. Дадашев, С. Г. Черемісіна* // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 142–149.
6. *Дем'яненко М. Я.* Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / *М. Я. Дем'яненко* // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–13.
7. Земельний банк на допомогу реформі [Електронний ресурс] / Головне управління Держкомзему у Житомирській області. – Режим доступу: <http://www.dkzem.zt.ua/home/920-2012-07-05-14-20-29.html>.

8. Лише 10 % фермерів скористалися держпідтримкою [Електронний ресурс] / Голос UA. – Режим доступу: http://ua.golosua.com/ekonomika/20110830_lishe-10-fermeriv-skoristalisya-derjpidtrimkoju.
9. Лузан Ю. Я. Фінансові аспекти формування ринкового середовища в аграрному секторі АПК / Ю. Я. Лузан // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 6. – С. 5–13.
10. Мінагрополітики: Микола Присяжнюк привітав з п'ятою річницею Аграрний фонд України [Електронний ресурс] / Прес-служба Мінагрополітики. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243512810.
11. Мінфін випустить ОВДП на 2,6 мільярда для кредитування Аграрного фонду [Електронний ресурс] / Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.eravda.com.ua/news/2012/06/11/326093/>.
12. Нів'євський О. СОТ та сільське господарство / О. Нів'євський // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: Науково-практичне видання. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С. 53–59.
13. Осташко Т. Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ / Т. Осташко // Вступ до Світової організації торгівлі. нові можливості для України: науково-практичне видання. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С. 46–52.
14. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 2010 рік [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/ks_2010.pdf.
15. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2010 рік [Електронний ресурс] / Document.ua. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-oprilyudnennja-ogljadu-rinkiv-finansovih-poslug-ta-pidsu-doc67899.html>.
16. Підсумки роботи Укрдержфонду із надання фінансової підтримки фермерським господарствам станом на 01.01. 2011 року // Фермер України. – 2011. – № № 1–2. – С. 14.
17. По итогам 2011 года рост рынка лизинга составил 10 % – Ассоциация лизингодателей [Електронний ресурс] / Prostobiz.ua. – Режим доступу: http://www.prostobiz.ua/finansy/lizing/novosti/po_itogam_2011_goda_rost_rynka_lizinga_sostavil_10_assotsiatsiya_lizingodateley.
18. Програма «Зерно України – 2015». – К.: ДІА, 2011. – 48 с.
19. Про Державний бюджет України на 2011 рік: закон України від 23.12. 2010 року № 2857–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.

20. Про результати аналізу використання коштів державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.
 21. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 567 с.
 22. У 2012 р. фермерам і одноосібникам виділять держпідтримку [Електронний ресурс] / Укрбізнес. – Режим доступу: <http://news.ub.ua/31707-u-2012-r-fermeram-i-odnoosibnikom-vidilyat-derpidtrimku.html>.
 23. Україна. Фінансовий сектор та економіка: нові стратегічні завдання. Звіт Світового банку. – К.: Козаки, 2001. – 120 с.
 24. Українські банки в 2011р. збільшили видачу кредитів підприємствам АПК на 44,6 % [Електронний ресурс] / Фінагент. – Режим доступу: <http://finagent.com.ua/uk/news/6341>.
-
-